

*Povl Skårup**

En oldfransk og en oldoccitansk morfologi

En grammatik, forstået som en samlet fremstilling af et sprogs morfologi og syntaks, har jeg ikke skrevet. Men nok bidrag til en sådan, som andre kan bruge, hvis de finder dem tilstrækkelig interessante (og overhovedet får øje på dem). Og så to sprogs morfologi, det oldfranske og det oldoccitanske (alias det oldprovençalske) sprogs. Det er erfaringerne med dem, jeg gerne vil fortælle om.

Det udsprang i sin tid af et behov for en synkronisk beskrivelse af oldfransk. Vi lærer latin synkronisk, og vi lærer nufransk synkronisk. Men beskrivelserne af oldfransk var diakroniske. Det var utilfredsstillende både pædagogisk og principielt. Pædagogisk, fordi de studerendes kendskab til latin blev ringere og ringere, men også fordi forandringen fra latin til oldfransk ikke kan iagttages blot ved en sammenligning mellem latin og oldfransk og ved at følge teksterne fra Gallerkrigen til Rolandskvadet, men tillige forudsætter en sammenligning mellem oldfransk og de andre romanske middelaldersprog, som de studerende ikke havde forudsætninger for. Der kunne godt laves diakroni i undervisningen, men det måtte være fra oldfransk til nufransk, hvor de studerende kendte de to sprogtilstande og kunne følge forandringerne i tekster. Hertil kom det principielle, at oldfransk er et sprog, der fortjener en synkronisk beskrivelse lige så vel som alle andre sprog; ja, den synkroniske beskrivelse er en forudsætning for den diakroniske, snarere end omvendt.

Helt sandt er det nu ikke, at beskrivelserne af oldfransk kun var diakroniske, dengang i 60-erne og 70-erne. For syntaksen fandtes der en synkronisk fremstilling af: den allerede gamle standardhåndbog af Lucien Foulet. Men fonologien var udelukkende diakronisk. Og morfologien var det også, bortset fra elementære bøjningsparadigmer. Det var

* *Povl Skårup*
Romansk Institut
Århus Universitet
Niels Juels Gade 84
DK-8200 Århus N

derfor især i disse discipliner det synkroniske synspunkt kunne bringe noget nyt og nyttigt. (Det indebar ikke, at jeg holdt mig fra syntaksen: min disputats er en synkronisk behandling af et syntaktisk emne i oldfransk.)

Nu er der to slags synkroni: med og uden skyklapper. Synkroni med skyklapper er en beskrivelse af en sprogtilstand uden noget hensyn til tidligere (eller senere) tilstande af samme sprog eller til nabosprog. Ja, man kan ved at læse nogle sådanne beskrivelser få en perfid mistanke om, at deres forfattere ikke har valgt at se bort fra deres kendskab til de andre sprogtilstande eller til nabosprogene, men at de slet ikke har det kendskab! Hos nogle forskere er skyklapperne endda så store, at de tager det som en selvfølge, som de ikke behøver at fortælle deres læsere, at deres arbejde gælder en nutidig sprogtilstand. En synkroni uden skyklapper tillader inspiration udefra, uden at det fører til hvad Otto Jespersen kaldte *squinting grammar*. Et eksempel er reglerne i min disputats for objektspronomenernes indbyrdes rækkefølge i verbalfeltet i oldfransk: det gav en god beskrivelse at bruge de samme regler som for oldoccitansk plus en ekstra restriktionsregel.

I hvert fald følte jeg tidligt et behov for at sammenligne den oldfranske morfologi jeg opstillede, med nabosprogenes. Jeg havde planer om at udarbejde en sammenlignende morfologi for de galloromanske middelaldersprog, oldfransk, oldfrancoprovençalsk (i Lyon og omegn) og oldoccitansk. Beskrivelsen skulle stadig være synkronisk, men med tilføjelse af diakroniske hypoteser. Det strandede især på mit utilstrækkelige kendskab til oldfrancoprovençalsk, som nok fandtes beskrevet, men utilstrækkeligt og upålideligt. Det sprog gik jeg derfor i gang med, og er stadig i gang med, når ikke andre pligter kalder mig derfra.

Men der var også en anden grund til, at den plan strandede og blev opløst i en oldfransk morfologi, som udkom i 1994, og en oldoccitansk morfologi, som var kommet i en foreløbig version i 1990, og som vil komme i en omarbejdet skikkelse i 1997. Nemlig, at de to sprog, trods deres iøjnefaldende overensstemmelser, alligevel er så forskellige, i hvert fald i fonologien, morfologien og morfologien, at en samlet fremstilling ikke ville være en organisk helhed, men snarere have karakter af en blanding af to helheder.

At beskrive et sprogs morfologi indebærer naturligvis ikke nogen antagelse af morfologiens uafhængighed af syntaksen, endsige af dens

forrang frem for denne. Morfologiens klasser er delvis syntaktisk definerede, ved rektion og kongruens.

Man kan derfor godt forsøge at forene morfologien og syntaksen i noget der kaldes morfosyntaks. Men der er intet vundet ved blot at klippe morfologien i stykker og placere dens dele på passende steder i den syntaktiske fremstilling. Der kan endda være en ulempe derved: i nogle nufranske grammatikker, som er inddelt efter ordklasser, er substantivers og adjektivers numerusbøjning behandlet adskilt, skønt de følger samme regler.

Hvis man vil understrege morfologiens afhængighed af syntaksen, må man gå mere radikalt til værks. Et eksempel kan være konjunktivs tempora i vort århundredes franske litteratur. Her kan groft sondres mellem tre perioder. I den ældste bruges le présent du subjonctif og l'imparfait du subjonctif i alle seks grammatiske personer: "Il fallait que je vinsse, que tu vinsse, qu'elle vînt,..."". I den yngste er impf.sbj. forsvundet: "Il fallait que je vienne, que tu viennes, qu'elle vienne,..."". Derimellem er der en periode, hvor der skrives: "Il fallait que je vienne, que tu viennes, qu'elle vînt,..."". Når den periode beskrives, er det vist altid med de klassiske morfologiske kategorier: i 1. og 2. person bruges pr.sbj., i 3. person bruges impf.sbj. Men man kan også beskrive den sprogtilstand morfologisk: formerne i impf.sbj. hedder "vienne-viennes-vînt-..."; i 1. og 2. person er der sammenfald med pr.sbj.; de syntaktiske regler for tempusvalget er som før. Som bekendt er det på den måde man i rumænsk beskriver konjunktivs former i forhold til pr.ind.

Et andet eksempel kan være opstillingen af verbalkategoriene, herunder selve sondringen mellem indikativ og konjunktiv i fransk, både ny- og old-, og for den sags skyld også i de nævnte nabosprog. Den er relevant for regler for kompletivsætninger styret af viljesverber, for at nævne et enkelt tilfælde. Men den er ikke, eller kun delvis, relevant i betingelseskonstruktioner, hvad franske grammatikere har gjort et halvhjertet forsøg på at komme ud over ved en sondring mellem le plus-que-parfait du subjonctif og le conditionnel passé deuxième forme. Det kan vi måske vende tilbage til en anden gang.

Ved udarbejdelsen af mine morfologier over de to middelaldersprog har forholdet til syntaksen da også spillet en rolle. Det var ikke kun på pædagogiske grunde jeg i behandlingen af personlige pronomener i oldfransk indlagde nogle syntaktiske regler, men også fordi sondringen

mellem verbalnære og verbalfjerne pronomener er både morfologisk og syntaktisk.

Et andet eksempel hvor forholdet mellem morfologi og syntaks har spillet en rolle er bedømmelsen af de fremhævede verber i følgende halvstrofe af Munken fra Montaudon:

Senher, ieu tem que *falhis*
 s'ieu fatz coblas ni cansos;
 qu'om pert vostr'amor e vos
 qui son escien *mentis*.

Udgiveren Michael Routledge oversætter: “Seigneur, je crains de commettre un péché en composant des poèmes et des chansons, car celui qui ment sciemment perd en même temps Vous et votre amour”. Skal *falhis* opfattes som pr.ind. eller som impf.sbj.? Imod det første har man anført det syntaktiske, at kompletivsætninger styret af frygtsverber normalt har konjunktiv, men vor landsmand Frede Jensen har påvist, at netop efter *temer* optræder indikativ ikke sjældent (det har vel så en betydning i retning af meningsverber: ‘formode’), så det argument kan vi se bort fra. Et stærkere argument imod det første er det morfologiske, at *falhir* normalt ikke har bøjningssuffikset *-iss-* i præsens-kategorierne, hvorfor formen *falhis* normalt kun kan være impf.sbj. Imod impf.sbj. taler det syntaktiske, at den efterfølgende *si*-sætning har pr.ind., der normalt kombineres med présent eller futur i oversætningen. De lærde er uenige; jeg er efter nogen tvivl endt med at slutte mig til dem der lader det syntaktiske argument sejre, også fordi stærke syntaktiske argumenter lader *mentis* to vers senere og *servis* i et tidligere vers være pr.ind., skønt de normalt heller ikke har *-iss-* i præsens-kategorierne. Så morfologiens afsnit om *-iss-* må oplyse, at disse verber alligevel en sjældent gang kan have dette bøjningssuffiks, i hvert fald hos digtermunken.

Nej, det er ikke så meget forholdet til syntaksen jeg har opfattet som problematisk. Det kan godt være rimeligt at give en beskrivelse af morfologien uden mere syntaks end nogle få regler på steder hvor der er grund til det (og tilsvarende kan man godt give en beskrivelse af syntaksen med morfologien forudsat).

Derimod er det ikke rimeligt at beskrive morfologien uden en morfofonologi. Både i oldfransk og i oldoccitansk findes endelsen */-s/* og endelsen nul og endelser med en vokal som første eller eneste fonem,

foruden andre endelser. De findes både i den nominale og i den verbale bøjning, og reglerne for hvad der sker når rødderne eller suffikserne kombineres med disse endelser er de samme for den nominale og den verbale bøjning. De hører derfor ikke til i de rent morfologiske afsnit, men i et særligt afsnit om morfofonologi. Her står der fx for oldfransk, at en rod der har /-nd-/ foran vokal (*vendons*) har /-nt/ med nul (*je vent*) og /-nts/ med /-s/ (*tu venez*).

Det er også i morfofonologien der gøres rede for hvad der sker med vokalen i rodens sidste stavelse afhængigt af om den er prætonisk (foran et tonisk suffiks eller en tonisk endelse) eller om den er tonisk (foran en ikke-tonisk endelse). Et oldfransk eksempel, som er bevaret i nufransk (med ændret udtale), er *devons:doivent*.

Disse synkroniske opstillinger af morfofonologi i oldfransk og i oldoccitansk fandtes ikke i forvejen, i hvert fald ikke så systematisk. De forudsatte synkroniske opstillinger især af sprogenes vokalparadigmer, som heller ikke fandtes så systematisk i forvejen.

De gjorde det muligt at sondre mellem morfofonologiske alternationer i samme stamme og morfologiske alternationer mellem to stammer. I oldfransk heddet verbet *pooir* i pr.ind.4 *poons*, pr.ind.6 *pueent*, pr.sbj.6 *puissent*. Mens *po-:pue-* er morfofonologisk betingede varianter af samme stamme (prætonisk:tonisk), kan forskellen mellem dem og *puiss-* ikke beskrives morfofonologisk, men kun som et morfologisk stammeskifte. Den systematiske redegørelse for sådanne stammeskifter fandtes ikke i forvejen.

Ikke alle læsere af den oldfranske morfologi har forstået, at bogen ikke er en lærebog for begyndere og ikke konkurrerer med eksisterende lærebøger, men en videnskabelig afhandling, der faktisk bringer noget nyt, og som viderekomne ikke behøver at være flove over at lære noget af. Derfor har jeg nu skrevet det udtrykkeligt i forordet til den oldoccitanske morfologi, i håb om at det passer at forord bryder ingen trætte.

De to morfologier indgår naturligvis i den almindelige udveksling af resultater og ideer. Den foregår ikke altid optimalt. Som en af anmelderne af den oldfranske morfologi påpegede, havde jeg forsømt at omtale noget han havde skrevet, og jeg må bøje hovedet. Omvendt når resultaterne ikke altid hurtigt nok ud. Få måneder efter at min oldfranske morfologi var kommet i 1994, holdt en kollega fra Canada et

foredrag ved en kongres, hvor han fremlagde en iagttagelse, som allerede fandtes beskrevet i min bog, men som han havde gjort uafhængigt af den, uden at kende den. Hans foredrag vidste jeg intet om, før kongressens akter kom i begyndelsen af 1997 og han sendte mig et særtryk med et brev om sagens sammenhæng. Han var ikke så heldig som jeg var for nogle år siden. Jeg havde læst en oldislandsk rejsebeskrivelse og fundet en overspringelse og lavet en konjektur, som jeg var meget stolt af og skulle til at offentliggøre, da jeg til mit held opdagede at tekstfejlen var påvist for halvtreds år siden!

Ak ja, mængden af information er overvældende og sætter os i et dilemma. På den ene side er det lidt fjollet at offentliggøre med hornmusik noget som allerede er offentliggjort af andre. På den anden side får man aldrig tid til at producere ny viden hvis man ikke vil løbe den risiko at det er gammel viden. Det dilemma er selv gammel viden, men det forstærkes jo ved den øgede strøm af publikationer. Det fjernes ikke ved at man sørger for at læse de sidste 10-20 års afhandlinger om emnet — hvad der i sig selv kan være umuligt — for ældre afhandlinger kan indeholde glemt viden. Det kan blive en nyttig virksomhed i sig selv at genfinde og genbruge glemt viden.

Litteratur

- Foulet, Lucien (1928³): *Petite Syntaxe de l'ancien français*. Classiques français du moyen âge, 21. Paris.
- Skårup, Povl (1975): Les premières zones de la proposition en ancien français. Essai de syntaxe de position. In: *Etudes Romanes* 6. København. Disputats.
- Skårup, Povl (1994): Morphologie synchronique de l'ancien français. In: *Etudes Romanes* 33. København.
- Skårup, Povl (1997): Morphologie élémentaire de l'ancien occitan. In: *Etudes Romanes*. København.